

Tomasz Ososiński
Uniwersytet Łódzki, Łódź, Polska
ososinski@yahoo.com

 0000-0003-4323-431X

Sekretne życie książek (na przykładzie pewnego tomu z Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego)

Abstract: Founded in 1945, the University Library of Lodz currently holds about 28,000 old prints, including twenty-one incunabula. Most of the collection came to Lodz immediately after the war, from former German collections in Prussia, Pomerania and Silesia. From Pomerania comes a very interesting private collection: the library of Peter Kameke (1541–1614), which was originally housed in a small church in Lassehne (today: Łasin). In this article, I describe one of the books from this collection in terms of provenance and reconstruct its journey through various libraries over the centuries. Using its example, I also analyze the various functions the book performed in the old days.

Keywords: early prints, provenances, Łasin, Lodz University Library, Kameke Peter (1541–1614), historical book collections

Słowa kluczowe: stare druki, proveniencje, Łasin, Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego, Kameke Peter (1541–1614), księgozbiory historyczne

Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego

W czasie drugiej wojny światowej polskie biblioteki poniosły bardzo duże straty: wiele polskich zbiorów zostało zniszczonych, zwłaszcza biblioteki warszawskie¹. Jednocześnie po 1945 r. na nowych ziemiach polskich pozostało wiele książek bez wyraźnego właściciela, które trzeba było ratować przed rozproszeniem. Chodziło o książki z różnych polskich bibliotek prywatnych i zbiorów niemieckich, które po wojnie nagle znalazły się na ziemiach polskich. To tzw. mienie opuszczone i porzucone² początkowo zabezpieczano lokalnie, a następnie w latach 1947–49 gromadzono w większych ośrodkach magazynowych (m.in. w Katowicach, Gdańsku, Poznaniu, Krakowie, Szczecinie i Wrocławiu), stamtąd zaś przekazywano różnym bibliotekom w Polsce, które dysponowały odpowiednim zapleczem magazynowym.

Wiele starych książek trafiło w ten sposób do Łodzi. Powstały w 1945 r. Uniwersytet Łódzki potrzebował własnej biblioteki i stworzył ją w dużym stopniu na bazie tych przejętych zbiorów. Jednak w pierwszych dekadach po wojnie zainteresowanie badaczy łódzkimi starymi drukami, zwłaszcza tymi w języku niemieckim, było niewielkie – mimo że znajdowały się wśród nich bardzo ważne pozycje, np. wiele inkunabułów i cennych wydań z XVI w. Dopiero w ostatnich dziesięcioleciach stały się one przedmiotem studiów bibliograficznych, zaczęto też badać ich ciekawe proveniencje, które dokumentują dzieje wielu ważnych księgozbiorów, a także mogą służyć jako materiał do badań nad różnymi rolami pełnionymi przez książki na przestrzeni wieków.

Obecnie Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego posiada około 28 000 starych druków, w tym dwadzieścia jeden inkunabułów. Większość zbiorów trafiła do Biblioteki bezpośrednio po wojnie. Już w czerwcu 1945 r., po uzyskaniu zgody Ministerstwa Oświaty, książki zaczęły być przywożone bezpośrednio do Łodzi z różnych miejsc na Pomorzu i Śląsku. Do Łodzi przewieziono m.in. zbiory biblioteki rodziny Bismarck-Osten z Plathe/Płotów (13 000 pozycji), biblioteki hrabiego Hochberga z Hochweiler/Wierzchowic, biblioteki z Radem/Radzimia (12 000 pozycji), z Altmarrin/Mierzyna (100 000 pozycji), z Parsowa/Parsow, z Sommerfeld/Lubska (1139 pozycji), Köslin/Koszalina, Küstrin/Kostrzyna, Hirschberg/Jeleniej Góry, Leobschütz/Głubczyc i Breslau/Wrocławia. Różnymi krętymi nieraz drogami dotarły też do Łodzi książki z kilku innych bibliotek z Prus (Biblioteka Gimnazjum w Królewcu, Biblioteka Miejska w Elblągu), Pomorza (Biblioteka Miejska w Szczecinie) i Śląska

1 Zob. A. Mężyński, *Z dziejów bibliotek w Polsce. Od średniowiecza do 1989 roku*, Warszawa, 2017; R. Nowicki: *Zabezpieczanie księgozbiorów po II wojnie światowej w Polsce*, „Napis” 2005, Seria 11, [online], https://rcin.org.pl/ibl/Content/56550/PDF/WA248_68660_P-I-2795_nowicki-zabezpiecz.pdf [dostęp 28.11.2023].

2 R. Nowicki, dz. cyt., s. 278.

(Freistandesherrliche Majorats Bibliothek zu Warmbrunn, Majorats-Bibliothek zu Carolath, Königliche Katholische Gymnasium Bibliothek Groß-Glogau). Do Łodzi trafiły również pewne woluminy z Pruskiej Biblioteki Państwowej w Berlinie (częściowo przeniesionej na Śląsk przez Niemców pod koniec wojny) oraz z Biblioteki Miejskiej w Berlinie.

Znaczna część zbiorów Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego pochodziła też z dawnych polskich bibliotek przejętych po 1945 r.: biblioteki Czartoryskich, Potockich, Sanguszków, Taczanowskich, Zamoyskich itp. Były to biblioteki magnackie, które po wojnie nie mogły już wrócić do poprzednich właścicieli. Wreszcie wiele woluminów trafiło do Łodzi z dawnych bibliotek klasztornych.

Z każdego z tych trzech źródeł (biblioteki klasztorne, magnackie lub ponemieckie) pochodziły książki nieco innego rodzaju. Z bibliotek klasztornych głównie książki teologiczne, głównie w języku łacińskim, z polskich bibliotek szlacheckich literatura francuska i polska, z dawnych bibliotek niemieckich – przede wszystkim dzieła niemieckie i łacińskie.

Większość starych druków w Bibliotece Uniwersyteckiej w Łodzi to druki niemieckojęzyczne i również najczęstsze proveniencje to proveniencje niemieckie. Ogółem tylko około jedną piątą zbiorów można określić jako polonica, a zaledwie 2500 woluminów pochodzi z polskich drukarni. Wśród nich znajdują się jednak ważne edycje Jana Hallera, Hieronima Wietora i Macieja Wirzbięty³.

Biblioteka Petera Kameke

Jedna z ciekawszych kolekcji, jakie trafiły po wojnie do Łodzi, to pomorska biblioteka P. Kameke (1541–1614). Zbiory te pierwotnie znajdowały się w niewielkim kościele w Lassehne (dziś: Łasin), gdzie Kameke około 1600 roku stworzył rodzaj rodzinnego mauzoleum, którego część stanowił właśnie księgozbiór.

Najprawdopodobniej książki te nie trafiły do Łodzi bezpośrednio, lecz za pośrednictwem innych bibliotek i składnic (m.in. biblioteki w Landeshut, obecnie Kamiennej Górze).

3 O historii najważniejszych zbiorów Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego zob.: D. Bartnik, T. Piestrzyński, *Zwischen Tradition und Modernität. Zur Geschichte der Universitätsbibliothek in Lodz = Historia Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego. Między tradycją a nowoczesnością*, [w:] *Unbekannte Schätze. Germanica des 16. Jahrhunderts in der Universitätsbibliothek Łódź = Nieznane skarby. Germanika XVI-wieczne w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego*, pod red. C. Dietl, M. Kubisiak, Łódź 2018, s. 29–60. Zob. też: Z.S. Dylik, *Biblioteka Uniwersytecka w Łodzi w pierwszym okresie istnienia*, „*Życie Szkoły Wyższej*” 1980, nr 7–8, s. 99–110; J. Andrzejewski, *Piśmiennictwo niemieckie w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego*, „*BIBIK Biuletyn Informacji Bibliotecznych i Kulturalnych Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Łodzi*” 2005, nr 4, s. 4–5, [online] https://wbp.lodz.pl/pliki/bibik/bibik_32/bibik_32.pdf [dostęp 28.11.2023].

Właściciel tego księgozbioru, P. Kameke (Kamecke, Kamke)⁴ był pomorskim szlachcicem⁵ i doradcą książąt pomorskich. Pochodził ze starego pomorskiego rodu i od młodości przebywał na dworze księżęcym. Piastował różne urzędy, w tym marszałka nadwornego, radcy królewskiego, nadwornego szambelana i kapitana pałacowego⁶, ale także wiele podróżował: odwiedził Danię, Francję, Anglię, Turcję, Włochy, a także Palestynę. Dokładne daty jego podróży są trudne do zrekonstruowania. W Palestynie przebywał prawdopodobnie między rokiem 1574 a 1578; odwiedził wówczas Jerozolimę, Betlejem i podróżował wzdłuż rzeki Jordan⁷. Niektóre z jego podróży były misjami dyplomatycznymi, inne były miały charakter edukacyjny. W ostatnich latach życia Kameke przywołał symbole związane z jego podróżą do Palestyny m.in. na nagrobku, na którym widnieje krzyż jerozolimski i pół koła z mieczem – dowód na to, że odwiedził Jerozolimę i kaplicę św. Katarzyny w Betlejem (tym, którzy dotarli na Synaj, przysługiwało pełne koło ze złotym mieczem). O jego podróży do Palestyny mowa jest również w poemacie pochwalnym na cześć Kamekego, którego autorem jest Johann Luder – Luder mówi tam o dwóch wizytach („...hic quia non aulae saltem... deditus... fuit, sed veterem Syriam sacra bis monumenta locorum reliquias Solymum lustrat...” = on nie tylko działał na dworze, ale dwukrotnie odwiedził starożytną Syrię i święte zabytki Jerozolimy)⁸. Krzyż jerozolimski znajdujemy również w notatkach Kamekego, które zachowały się w jednej z należących do niego książek⁹.

4 O życiu Petera Kameke zob.: T. Ososiński, *Peter Kameke i jego księgozbiór = Peter Kameke und seine Bibliothek*, [w:] *Unbekannte Schätze...*, s. 147–172; F. von Kameke-Cratzig, *Beiträge zur Geschichte der Familie von Kameke*, Köslin 1892; J. Kościelna, *Peter Kamecke*, [online] http://www.pomeranica.pl/wiki/Peter_Kamecke [dostęp 28.11.2023]; też, *Pomorzanie w Ziemi Świętej (do końca XVI w.)*. *Rekonosans badawczy*, „Stargardia” 2015, t. 10, s. 131–148; D. Jestrzemski, *Katharina von Alexandrien, die Kreuzritter und ihre Heilige*, Berlin 2010.

5 O historii rodziny Kameke zob.: R. Simiński, *Kontakte der Familie von Kameke mit dem Deutschen Orden in Preußen um die Wende vom 14. bis zum 15. Jahrhundert. Ein Beitrag zur Funktionierung der Ritterelite des Herzogtums Pommern-Stolp im Grenzraum von Pommern und dem Deutschordensstaat*, „Studia Maritima” 2013, nr 26, s. 5–28; F. von Kameke-Cratzig, dz. cyt.; L.F. von Zedlitz-Neukirch, *Neues preußisches Adels-Lexicon: oder genealogische und diplomatische Nachrichten von den in der preußischen Monarchie ansässigen oder zu derselben in Beziehung stehenden fürstlichen, gräflichen, freiherrlichen und adeligen Häusern*. Bd. 3, Leipzig 1837, s. 64–67; E. Rymar, *W krainie cystersów i rodu Kamyków, czyli teren gminy Będzino w wiekach średnich (do XVI wieku)*, [w:] *Gmina Będzino. Z dziejów dawnych i nowych*, red. A. Chludziński, Pruszcz Gdański 2009, s. 73–102; E. Sauer, *Der Adel während der Besiedlung Ostpommerns (der Länder Kolberg, Belgard, Schlawe, Stolp) 1250–1350*, Stettin 1939; H. Berghaus, *Kurze Nachrichten über das Geschlecht von Kameke*, [w:] *Landbuch des Herzogtums Pommern und des Fürstentums Rügen*. Bd. 1, Anklam 1867, s. 572–576.

6 F. von Kameke-Cratzig, dz. cyt., s. 44.

7 J. Kościelna, *Pomorzanie w Ziemi Świętej...*, s. 137.

8 Wiersz znajduje się na drukowanym ekslibrisie Kamekego, o którym jeszcze będzie mowa.

9 T. Ososiński, dz. cyt., s. 161.

Za swoje służby Kameke często otrzymywał prezenty od książąt, zwłaszcza od księcia Johanna Friedricha (1542–1600), z którym łączyła go duża zażyłość. Z czasem zgromadził w ten sposób pokaźny majątek. Jego dobre kontakty z księciem potwierdzają współcześni historycy: Joachim von Wedel i Johann Micraelius określają go nawet mianem książęcego factotum¹⁰. To za radą Kamekego książę miał podobno wybudować w Friedrichswalde (Polesie) około 1583 r. pałacyk myśliwski, który stał się jedną z jego ulubionych rezydencji, służącej również jako miejsce spotkań dyplomatycznych¹¹.

Pośród wielu posiadłości należących do Kamekego wyjątkowe miejsce zajmował majątek rodzinny w Lassehne (Łasin). Jako ostatni potomek rodu tam właśnie jeszcze na długo przed śmiercią ufundował rodzaj rodzinnego mauzoleum. Już w 1600 r. zlecił renowację miejscowego kościoła i budowę nowego barokowego ołtarza. Dalsza rozbudowa miała miejsce w roku 1611. W inwentarzu kościelnym z tego roku czytamy, że nad lożą fundatorów znajdował się portret księcia Johanna Friedricha; obok wisiał portret Lutra i genealogia książąt pomorskich, a na przeciwległej ścianie portret księżnej Erdmute, żony Johanna Friedricha, oraz Filipa Melanchtona. Z biegiem czasu Kameke przekazał też również kościołowi swój księgozbiór. W ostatnich latach życia zlecił budowę krypty pod kościołem, do której wejście znajdowało się obok ołtarza. W 1613 r. kazał odlać swoją płytę nagrobną i zawiesić ją w kościele. Wiadomo, że w kościele znajdował się również kamienny pomnik jego rodziców¹². W roku 1615 został tam pochowany również on sam¹³.

Kameke gromadził książki w różnych posiadłościach¹⁴, z czasem jednak duża ich część trafiła do Lassehne (Łasina). Te książkowe migracje można po części prześledzić na podstawie proveniencji, Kameke robił bowiem na książkach odręczne notatki, w późniejszych latach zaś opatrywał je drukowanym ekslibrisem¹⁵.

10 J. Micraelius, *Johannis Micraelii Antiquitates Pomeraniae, Oder Sechs Bücher Vom Alten Pommerlande...*, Stettin-Leipzig 1723.

11 J. von Wedel, *Hausbuch des Herrn Joachim von Wedel auf Krempzow Schloss und Blumberg erbgessen*, wyd. J. von Bohlen Bohlendorf, Tübingen 1882; zob. też J. Kościelna, *Z dziejów rezydencji myśliwskiej księcia Jana Fryderyka w Podlesiu (Friedrichswalde)*, „Stargardia” 2014, t. 9, s. 128.

12 T. Ososiński, dz. cyt., s. 167–168.

13 Kościół ten został rozebrany w roku 1945, płyta nagrobną znajduje się dziś w Kościele Mariackim w Koszalinie.

14 M.in. w Glien (Glinna), zob. J. Kościelna, *Pomorzanie w Ziemi Świętej...*, s. 140.

15 Więcej na temat tego ekslibrisu zob.: T. Ososiński, dz. cyt., s. 154–155.

Charakterystyka proveniencji

Kolekcja łaśnińska posiada jednak również inne proveniencje związane z Kamekem, przede wszystkim oprawy. Są to oprawy pergaminowe z wytłoczonymi inicjałami: „P[eter] K[ameke] D[er] A[lte] V[on] D[er] L[assen]” oraz datą roczną. Najstarsza z tego rodzaju opraw pochodzi z 1603 r., więc nie jest wykluczone, że to w tym właśnie roku rozpoczęto oprawiać księgozbiór w sposób jednolity, zwłaszcza że rok 1603 jest również rokiem powstania drukowanego ekslibrisu dokumentującego przekazanie księżek kościołowi w Lassehn.

Kameke zmarł w 1614 r., a księgozbiór jego prawdopodobnie potem przez długi czas pozostawał w rodzinnym mauzoleum w Lassehne. O jego losach w XVIII i XVIII wieku wiadomo niezbyt wiele. Wiadomo jednak, że zanim ostatecznie przestał istnieć w 1945 roku, niektóre tomy wywędrowały do innych bibliotek. Jeden z takich tomów, *Chronik der Geschichte von Braunschweig und Lüneburg*, który obecnie przechowywany jest w Łodzi, już przed wojną znajdował się w bibliotece w Landeshut (Kamiennej Górze)¹⁶. Nie wiemy, w jaki sposób się tam znalazł, nie wiadomo też, czy inne książki Kamekego trafiły do Łodzi w 1945 r. bezpośrednio z Lassehne, czy też może z innych księgozbiorów. Książki Kamekego, które znajdują się dziś w Łodzi, to z całą pewnością tylko część jego kolekcji z Lassehne. Pojedyncze tomy z tego księgozbioru pojawiały się na aukcjach antykwarycznych. W 1993 i 2000 r. np. dwie pozycje – drukowany ekslibris i klocek dwóch kronik historycznych – nabyła Biblioteka Narodowa w Warszawie¹⁷.

Wędrownka książki

W Bibliotece Uniwersytetu Łódzkiego znajduje się w sumie ponad dwadzieścia woluminów należących niegdyś do P. Kameke. Jeden z nich jest szczególnie interesujący pod względem proveniencji. Jest to książka wydana w Wittenberdze przez Lorenza Schwencka, zawierająca pieśni i teksty liturgiczne w języku niemieckim i łacińskim, skatalogowana pod sygnaturą 1021842: *KirchenGesenge Latinisch vnd Deudsch ... zusammen gebracht. Vnd jtzund erstlich auff diese Form im Druck ausgegangen*, Wittenberg : Lorenz Schwenck; in Verlegung

16 BUŁ 1020281–2 zawiera dwa druki: H. Bünting, *Das Ander Theil der Braunschweigischen Chronica, gehet auff das Land Lüneburg...*, Magdeburg 1596 oraz A. Engel, *Holsteinische Chronica: Darinnen ordentliche Warhaftige Beschreibung der Adelichen Geschlechter...*, Wittenberg 1596.

17 W roku 1993 Biblioteka Narodowa nabyła na aukcji antykwariatu Logos drukowany ekslibris Kamekego (Sygn. BN SD XVII.4.11609), zaś w roku 2000 na aukcji Desa Unicum zakupiła klocek złożony z: *Annales Marchiae Branderburgicae...*, Durch M. Andream Angelvm..., Frankfurt/Oder 1598 oraz *Liffendische Churlendische Chronica...*, verfasset vnd gestellet Durch Salomon Henning..., Leipzig 1594 (Sygn. BN SD XVI.F.1017-1019).

Samuel Selfisch d.Ä., 1573. Znajdujemy na niej liczne ślady własnościowe pozwalające dość dokładnie prześledzić jej drogę od miejsca druku do obecnego miejsca przechowywania.

Pierwsze informacje o poprzednich właścicielach znajdujemy na skórzanej oprawie: na przedniej i tylnej oprawie wytłoczony został herb książąt pomorskich [il. 1]. Na przedniej oprawie widnieje również odręczny podpis Kameke (powyżej i poniżej herbu) [il. 2]: „Peter Kamke Der Altte Von Der Lassen Achatii vnd krystine Borken Einziger sohn.”.

Il. 1: Herb książąt pomorskich na oprawie, BUŁ 1021842

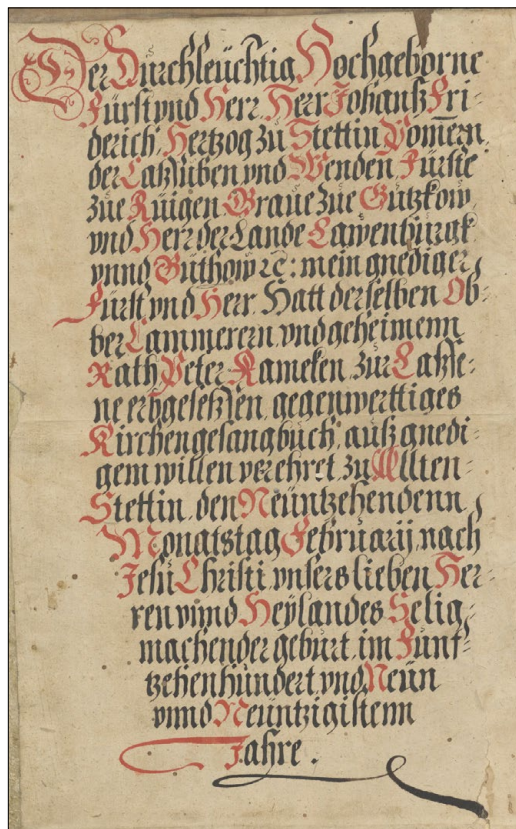
Il. 2: Odręczny podpis P. Kameke na oprawie (fragment), BUŁ 1021842

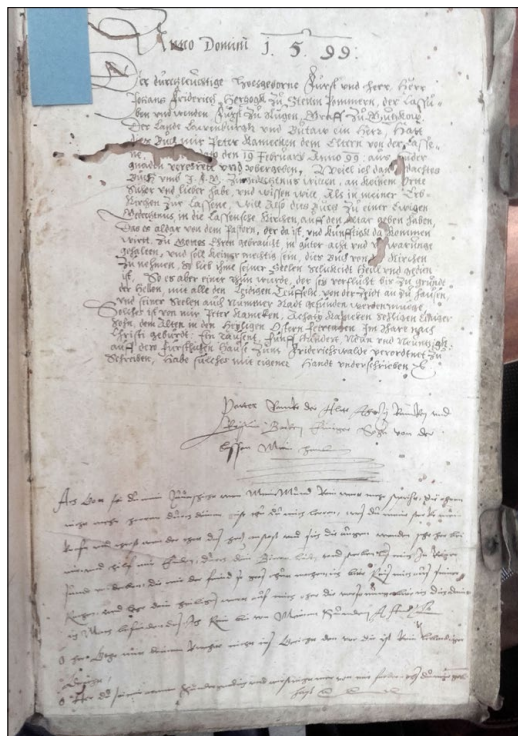
Kolejne informacje na temat historii tomu znajdujemy na przedniej wyklejce, gdzie umieszczono notę na temat przekazania tomu P. Kameke przez księcia Johanna Friedricha [il. 3]. Przekazanie to zapisano pod datą 19 lutego 1599 r.: „Der Durchlechtig Hochgeborne Furst vnd Herr Herr Johansz Friderich Hertzog zu Stettin Pommern [...] mein gnediger Furst vnd Herr Hatt [...] Peter Kameken [...] gegenwerttiges Kirchengesangbuch [...] verehret [...]”.

Kolejny odręczny wpis w tomie informuje o tym, co stało się z książką po przekazaniu jej P. Kameke w 1599 r. Na tylnej wyklejce znajdujemy podpisany przez niego własnoręcznie dokument [il. 4], z którego dowiadujemy się, że Kameke podarował ów tom kościołowi w Lassehne w Wielkanoc, tj. 11 kwietnia tego samego roku: „[...] Will Also dies Buch zu einer Ewigen Gedechtnus in die Lassensche Kirchen auff den Altar geben haben [...]”. Dokument został wystawiony w pałacu książęcym we Friedrichswalde, dokąd Kameke prawdopodobnie przywiózł księgę po jej otrzymaniu w Szczecinie.

Il. 3. BUL 1021842, strona dodana przed stroną tytułową
(wpis dotyczy przekazania tomu przez księcia Johanna Friedricha P. Kameke).

II. 4: Dokument poświadczający przekazanie książki przez P. Kamekę kościołowi w Lassehne, podpisany przez niego własnoręcznie, zawierający autograf Kameke z fragmentem modlitwy i psalmu, tylna wyklejka, BUŁ 1021842

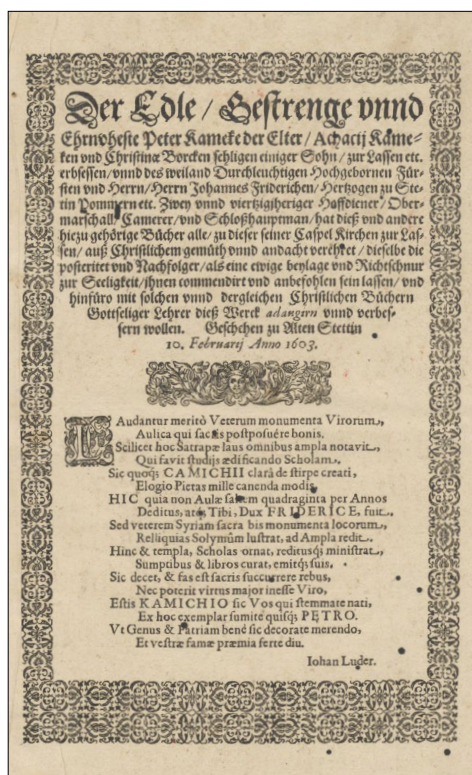

Innym ciekawym śladem proweniencyjnym jest autograf Kamekego znajdujący się pod wspomnianym wpisem o przekazaniu tomu z Wielkanocy 1599 r. Jest to fragment modlitwy pogrzebowej *Ach Herr sei du mein Zuversicht*, fragment Psalmu 143 oraz werset: „O Her du sei mir armen Sunder gnedich vnd wirst nichtt mer von mir furdern als du mir geben hast etc.” [il. 4].

Przekazanie tomu kościołowi w Lassehne potwierdza także inny dokument umieszczony przed stroną tytułową: jest to wspomniany już drukowany ekslibris [il. 5], którym Kameke opatrywał większość ksiąg przekazywanych do kościoła w Lassehne po 1603 r. Wydrukowana w formacie folio karta zawierała niemieckojęzyczny tekst potwierdzający przekazanie tomu oraz łaciński wiersz na cześć Kamekego napisany przez J. Ludera (o którym już była mowa). Nawiasem mówiąc, ekslibris ten istniał w co najmniej dwóch wersjach: z datą 10 lutego 1603 r. oraz (prawdopodobnie późniejsza wersja) tylko z datą roczną bez ostatniej cyfry (160.). W omawianej książce znajduje się wersja pierwsza¹⁸.

18 Ta druga wersja znajduje się np. w: BUŁ 1020259.

II. 5. Drukowany ekslibris Petera Kameke, poświadczający przekazanie księgi kościołowi w Lassehne, karta dodana przed stroną tytułową, BUŁ 1021842.

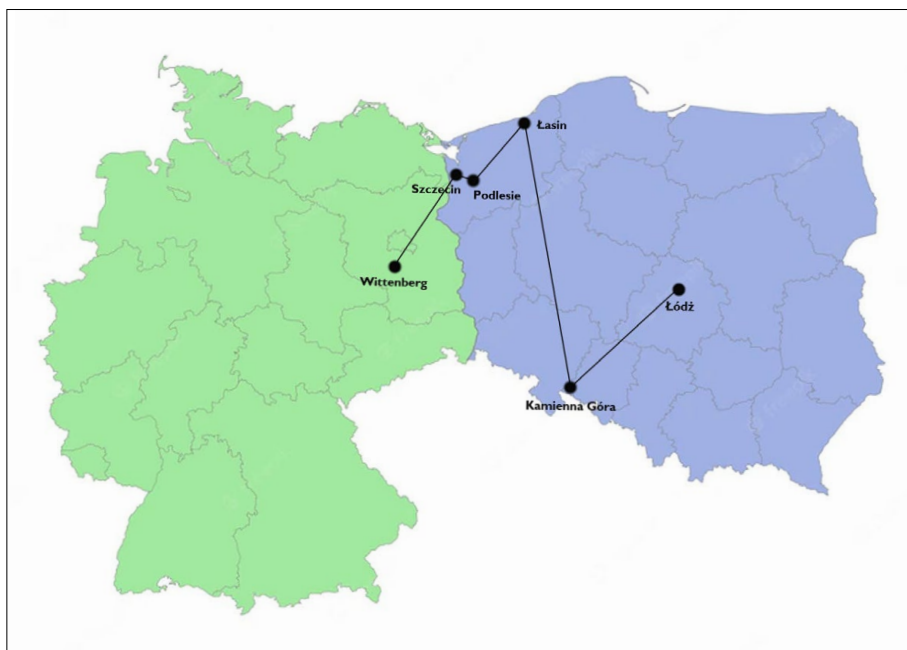
Tom znajdował się w Lassehne z pewnością przez dość długi czas po 1603 r. Trudno ustalić, co działo się z nim w kolejnych stuleciach, podobnie jak z całym księgozbiorem. Ostatecznie księgozbiór uległ rozproszeniu pod koniec II wojny światowej i w okresie powojennym, kiedy to kościół w Lassehne (wówczas już Łasinie) został rozebrany. Być może niniejszy tom, podobnie jak kilka innych, trafił do Łodzi przez Landeshut – choć nie ma na to bezpośrednich dowodów [il. 6].

Ta wędrówka książki dostarcza nam informacji o wielu historycznych kontekstach i wydarzeniach. Choć sama książka nie jest kroniką, a zbiorem pieśni, to dzięki swoim proveniencjom staje się czymś w rodzaju mini-kroniki historii Pomorza.

Poza pomorską historią jej proveniencje opowiadają jednak jeszcze o czymś innym: o tym, jak różne były funkcje spełniane przez książkę na przestrzeni wieków. Oprócz treści książka ma bowiem także swoją formę fizyczną, która nieraz jest równie ważna, a czasem wręcz wysuwa się na pierwszy plan. To ona często decyduje o losach książki, nie zaś umieszczane na kartach słowa.

Tak było również i w tym przypadku. Kiedy w 1599 r. książę Johann Friedrich von Pommern-Stettin podarował tom Kamekemu, była to nie tyle zachęta do lektury zawartych w niej pieśni, co raczej oznaka łaski i zyczliwości. Książka ta (cenny przedmiot ozdobiony książęcym herbem) była wówczas czymś w rodzaju państwowego odznaczenia (można by ją być może porównać do dzisiejszego krzyża zasługi).

Il. 6: Wędrówka tomu: Wittenberga, Szczecin, Podlesie, Friedrichswalde (dziś Polesie), Lassehne (dziś Łasin), Landeshut (dziś Kamienna Góra), Łódź.

Kiedy Kameke przekazywał potem tom do rodzinnego mauzoleum w Lassehne – to również nie chodziło raczej o jego treść (choć pieśni kościelne nadawały się do kościoła), lecz o wartość materialną druku. Był to przede wszystkim cenny przedmiot, element luksusowego wyposażenia wnętrza – dodatkowo zaś dokumentujący bliskie relacje właściciela z domem książęcym.

W czasach Kamekego omawiana książka była nie tylko tekstem, ale uczestniczyła w życiu społecznym jako przedmiot materialny. Kilkaset lat później sytuacja była jednak cały czas bardzo podobna. Kiedy po II wojnie światowej książka trafiła do Łodzi, nieważna była jej treść, lecz fakt, że jest obiektem niemieckiego pochodzenia, którego przejęcie przez polską księżniczkę miało przywrócić pewną sprawiedliwość dziejową: Niemcy zniszczyli podczas II wojny światowej wiele polskich książek, m.in. w bibliotekach warszawskich, dlatego niemieckie stare druki musiały w formie rekompensaty trafić do polskich bibliotek. Jednocześnie

też omawiana książka wraz z wieloma innymi posłużyła jako cenny obiekt biblioteczny legitymizujący niejako nowy powstający w Łodzi uniwersytet i jego bibliotekę. W latach powojennych nie interesowano się zawartością ani prowadzaniem pozyskanych tomów. Ponieważ w nowej bibliotece brakowało miejsca, książki układano na półkach według formatów. Brakowało też kompetentnego personelu, dlatego książki były katalogowane bardzo powoli¹⁹.

Książka wędrowała więc z miejsca na miejsce jako obiekt o dużej wartości materialnej. I być może jest też jakoś symptomatyczne, że znajdowała się najpierw w zbiorach książęcych, stamtąd przekazana została do biblioteki szlacheckiej, by ostatecznie trafić do biblioteki uniwersyteckiej. Jej wartość materialna bowiem z biegiem czasu malała. A tym samym zmniejszała się odgrywana przez nią rola społeczna. Po 1945 roku prestiż związany z jej posiadaniem nie był w ogóle porównywalny z tym, jakim cieszyć się mógł jej właściciel około roku 1600. Obecnie jest prawdopodobnie jeszcze mniejszy, a jej pobyt na półce bibliotecznego magazynu jest czymś w rodzaju społecznej emerytury: nie odgrywa już bowiem żadnej istotnej społecznej roli, jest staruszką z domu opieki. Ale być może jest to właśnie dobry czas na to, żeby posłuchać jej historii – o tym całym burzliwym życiu, które ma za sobą...

Bibliografia

- Andrzejewski J., *Piśmiennictwo niemieckie w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego*, „BIBIK Biuletyn Informacji Bibliotecznych i Kulturalnych Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Łodzi” 2005, nr 4, s. 4–5, 9, [online] https://wbp.lodz.pl/pliki/bibik/bibik_32/bibik_32.pdf [dostęp 28.11.2023].
- Bartnik D., Piestrzyński T., *Zwischen Tradition und Modernität. Zur Geschichte der Universitätsbibliothek in Lodz = Historia Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego. Między tradycją a nowoczesnością*, [w:] *Unbekannte Schätze. Germanica des 16. Jahrhunderts in der Universitätsbibliothek Łódź = Nieznane skarby. Germanika XVI-wieczne w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego*, pod red. C. Dietl, M. Kubisiak, Łódź 2018, s. 29–60.
- Berghaus H., *Kurze Nachrichten über das Geschlecht von Kameke*, [w:] *Landbuch des Herzogtums Pommern und des Fürstentums Rügen*. Bd. 1, Anklam 1867, s. 572–576.
- Dylik Z.S., *Biblioteka Uniwersytecka w Łodzi w pierwszym okresie istnienia*, „Życie Szkoły Wyższej” 1980, nr 7–8, s. 99–110.
- Jabłkowska J., *Erinnerungen. Die Vorgeschichte des Projekts = Garść wspomnień. O początkach projektu*, [w:] *Unbekannte Schätze. Germanica des 16. Jahrhunderts in der Universitätsbibliothek Łódź = Nieznane skarby. Germanika XVI-wieczne w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego*, pod red. C. Dietl, M. Kubisiak, Łódź 2018, s. 13–27.

¹⁹ J. Jabłkowska, *Erinnerungen. Die Vorgeschichte des Projekts = Garść wspomnień. O początkach projektu*, [w:] *Unbekannte Schätze...*, s. 24–25.

- Jestrzowski D., *Katharina von Alexandrien, die Kreuzritter und ihre Heilige*, Berlin 2010.
- Kameke-Cratzig F. von, *Beiträge zur Geschichte der Familie von Kameke*, Köslin 1892.
- Kościelna J., *Peter Kamecke*, [online] http://pomeranica.pl/index.php?title=Peter_Kamecke [dostęp 28.11.2023].
- Kościelna J., *Pomorzanie w Ziemi Świętej (do końca XVI w.). Rekonesans badawczy*, „Stargardia” 2015, t. 10, s. 131–148.
- Kościelna J., *Z dziejów rezydencji myśliwskiej księcia Jana Fryderyka w Podlesiu (Friedrichswalde)*, „Stargardia” 2014, nr 9, s. 127–153.
- Mężyński A., *Z dziejów bibliotek w Polsce. Od średniowiecza do 1989 roku*, Warszawa 2017.
- Micraelius J., *Johannis Micraelii Antiquitates Pomeraniae, Oder Sechs Bücher Vom Alten Pommerlande...*, Stettin-Leipzig 1723.
- Nowicki R., *Zabezpieczanie księgozbiorów po II wojnie światowej w Polsce*, „Napis” 2005, Seria 11, [online] https://rcin.org.pl/ibl/Content/56550/PDF/WA248_68660_P-I-2795_nowicki-zabezpiecz.pdf [dostęp 28.11.2023].
- Ososiński T., *Peter Kameke i jego księgozbiór = Peter Kameke und seine Bibliothek*, [w:] *Unbekannte Schätze. Germanica des 16. Jahrhunderts in der Universitätsbibliothek Łódź = Nieznane skarby. Germanika XVI-wieczne w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego*, pod red. C. Dietl, M. Kubisiak, Łódź 2018, s. 147–172.
- Rymar E., *W krainie cystersów i rodu Kamyków, czyli teren gminy Będzino w wiekach średnich (do XVI wieku)*, [w:] *Gmina Będzino. Z dziejów dawnych i nowych*, red. A. Chludziński, Pruszcz Gdański 2009, s. 73–102.
- Sauer E., *Der Adel während der Besiedlung Ostpommerns (der Länder Kolberg, Belgard, Schlawe, Stolp) 1250–1350*, Stettin 1939.
- Simiński R., *Kontakte der Familie von Kameke mit dem Deutschen Orden in Preußen um die Wende vom 14. bis zum 15. Jahrhundert. Ein Beitrag zur Funktionierung der Ritterelite des Herzogtums Pommern-Stolp im Grenzraum von Pommern und dem Deutschordensstaat*, „Studia Maritima” 2013, nr 26, s. 5–28.
- Wedel J. von, *Hausbuch des Herrn Joachim von Wedel auf Krempzow Schloss und Blumberg erbgesessen* wyd. J. von Bohlen Bohlendorf, Tübingen 1882.
- Zedlitz-Neukirch L.F. von, *Neues preußisches Adels-Lexicon: oder genealogische und diplomatische Nachrichten von den in der preußischen Monarchie ansässigen oder zu derselben in Beziehung stehenden fürstlichen, gräflichen, freiherrlichen und adeligen Häusern*. Bd. 3, Leipzig 1837.